

<https://doi.org/10.21301/eap.v16i4.12>

Жељко Бјељац

Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд
z.bjeljac@gi.sanu.ac.rs

Јована Бранков

Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд
South Ural State University, Institute of Sports,
Tourism and Service, Chelyabinsk, Russia
j.brancov@gi.sanu.ac.rs

Невена Ћурчић

Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство,
ПМФ, Универзитет у Новом Саду
nevena.curcic@dgt.uns.ac.rs

Традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа на простору Србије*

Апстракт: Традиционални спортови и игре су у савременом добу препознати као важан сегмент културне баштине и локалног идентитета. Они су израз креативности у домену спорта и рекреације становника у регионима у којима су настали. Улога и значај традиционалних спортова и игара су посебно истакнути последњих тридесетак година кроз различита саопштења, декларације, извршне планове, а од 2010. године се приступило њиховом упису на листу нематеријалног културног наслеђа УНЕСКО. Посматрају се као посебне вештине извођења које се чувају као пример добре праксе, као листа знања, листа живих чувара наслеђа и листа светковина и обичаја. Такође, традиционални спортови и игре нашли су своје место на националним листама нематеријалног културног наслеђа бивших република СФР Југославије. На територији Србије традиционални спортови и игре се још увек не налазе на националној листи нематеријалног културног наслеђа, иако пракса показује да постоје они које треба очувати и ревитализовати. У раду ће бити приказан процес препознавања традиционалних спортова и игара

* Рад је део пројекта „Истраживање, вредновање и документација традиционалних народних спортова у Србији као елемената нематеријалног културног наслеђа”, финансираног од стране Министарства културе и информисања Републике Србије у 2019., години, као и део истраживања финансираних од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за 2021. годину.

у свету и на простору бивше Југославије као елемената нематеријалног културног наслеђа. Такође, кроз резултате анкетног истраживања анализираће се у којој мери је развијена свест и присутно знање о овој теми међу посетиоцима различитих надметања у традиционалним спортовима и играма у Србији, односно какве ставове имају испитаници у вези с очувањем и аутентичношћу истих.

Кључне речи: традиционални спортови и игре, нематеријално културно наслеђе, УНЕСКО

Увод

У преиндустријском периоду, сеоско и градско становништво је организовало разне свечаности које су се често састојале из плесова, игара, такмичења у снази и окретности. Те игре су, такође, биле повезане с обредним светковинама које су често биле у вези с ранијим паганским веровањима. Током времена, одређени елементи народне активности, на пример, фудбал и рвање, пренети су у нове обрасце стварања резултата и тако били спортификовани. Издвојени су из првобитног контекста и специјализовани кроз спортске клубове и савезе, а подвргнути су и посебно направљеним, националним и међународним писаним правилима (Eichberg 1999, 434). Данас су традиционални спортови и игре препознати као важан сегмент културне баштине и локалног идентитета, а истовремено су и израз креативности у домену спорта и рекреације становника у регионима у којима су настали.

Традиционални спортови и игре су били рекреација, али и забава у коју је могло да се укључи становништво без посебне припреме. Поједини традиционални спортови и игре, због своје сложености и тежине, често су представљали и демонстрацију физичке способности, зрелости и снаге појединаца, чиме су ови доказивали своју спремност да се позиционирају на вишој хијерархијској лествици у својој заједници (младићи да су дорасли за женидбу, способни за војску и др.) (Bjeljac et al. 2019). Ови спортови „су неговани и примењени, развијани у народној средини без писаних правила, као и без одговарајуће организације, у савременом смислу те речи и претежно су аутохтоног порекла” (Kurelić 1965, 1).

Статус традиционалних спортова и игара као културног феномена и њихово препознавање као нематеријалне културне баштине уско је повезано са питањима везаним за културну разноликост, што је посебно истакао УНЕСКО. Повећана професионализација и комерцијализација спорта, одговарајуће промене вредности у спорту, као и глобална превласт у одређеним спортским активностима, представљају важне изазове супротстављене статусу и развоју традиционалних спортова и игара. Имајући то у виду, активности УНЕСКО-а су фокусиране на очување, промовисање и развој

традиционалних спортова и игара у циљу успостављања временских и културних стаза усмерених ка међукултурном дијалогу и дијалогу међу разноликим заједницама.

У раду ће бити приказан процес препознавања традиционалних спортова и игара у свету и на простору бивше СФР Југославије као нематеријалног културног наслеђа. Актери препознавања дефинисани су на светском нивоу (УНЕСКО), али и на националном и регионалном нивоу (државни органи, спортска удружења и локална заједница кроз сарадњу са невладиним организацијама). Такође, циљ рада је да се кроз резултате анкетних истраживања, анализира у којој мери је развијена свест и присутно знање о овој теми међу посетиоцима различитих надметања у традиционалним спортовима и играма у Србији.

Преглед литературе

У научној и стручној литератури постоји велики број радова и истраживања из различитих научних дисциплина (антропологија, етнологија, социологија, спортска медицина, педагогија, физичка култура и спорт, туристичка географија и културна географија) везаних за традиционалне спортове и игре. У истраживањима која проучавају наведену тематику, најчешће су у употреби следећи појмови: народни спортови (Kurelić 1965; Eichberg 1999; Bale 2003); етничке игре (Sogawa 2006), спортови и старе сеоске игре (Møller 1984), етноспортови (Kulasov 2011), стари спортови (Cvetković 1982), традиционални спортови и игре (Edwards 2012; Renson 2009; Linaza et al. 2013; Bronikowska and Groll 2015, Groll et al. 2015, Ćurčić et al. 2020). С обзиром на честу употребу термина „традиционални спортови и игре”, аутори ће исти термин задржати и користити у овом раду.

У литератури се издвајају и бројне поделе и класификације традиционалних спортова и игара, које су утемељене на: врстама спортова, календару одржавања, географском простору одржавања, обичајима и ритуалима, као и социодемографским карактеристикама учесника (Cvetković 1982; Møller 1984; Renson et al. 1997; Bale 2003; Pfister 2004; Marjanović 2005; Edwards 2012; Kulasov 2015; Bronikowska et al. 2015b; Berti & Zingari, 2019). На предлог Европске асоцијације традиционалних спортова и игара, Савет Европе је 2003. године усвојио категоризацију традиционалних спортова и игара на следећи начин:

- спортови са лоптом, с интеракцијом између играча (са или без коришћења других реквизита: рекет, бат, штап,...);
- куглачки спортови;

- игре бацања (укључују такмичење у бацању диска, прстена, штапа или других предмета, са циљем да се погоди у metu или најдаље баци);
- стрелачки (стреличарски) спортови;
- борилачки спортови и борбе на коњима;
- игре са животињама (борбе животиња, трке животиња, односно такмичење између људи са коришћењем животиња, борба између човека и животиње);
- локомоторне игре;
- акробатика.

Полазећи од различитих концепата стратегија и политике разумевања културне различитости и спорта, на простору држава чланица ЕУ направљен је наведени концепт поделе традиционалних спортова и игара. Да таква подела има недостатака, показује пракса обухвата и евиденције нематеријалног културног наслеђа, као и истраживања која често резултују другачијим концептима.

Традиционални спортови и игре као светско нематеријално културно наслеђе

Према Ренсону и сарадницима „почетком 1970-их дошло је до оживљавања традиционалних облика спорта, игара, плеса и рекреације. Током периода друштвено-економске и културне несигурности, прошлост се често користи као спасоносна утопија. То је својеврсни покрет – повратак коренима” (Renson et al. 1997, 60). Још једна карактеристика овог традиционалистичког препорода јесте да се исти појављује у контексту етничке идентификације културних мањина и тзв. нација (држава) у настајању (Renson 2009, 77).

Године 1999. донета је *Декларација из Пунта дел Есте* (Уругвај) коју су усвојили министри и виши службеници задужени за физичко образовање и спорт земаља чланица Уједињених нација. Овом Декларацијом подржава се политика очувања и унапређења традиционалног спорта и аутохтоних спортова и игара заснованих на културном наслеђу региона и нација, укључујући светску листу традиционалних спортова и игара и подстицање одржавања регионалних и светских фестивала (UNESCO 1999). Године 2003. УНЕСКО је донео *Конвенцију за заштиту нематеријалне културне баштине*⁴. На са-

⁴ У ауторском тексту за часопис „TAFISA magazine“, директор сектора за друштвено-хуманистичке науке УНЕСКО W. Iwamoto дао је одговоре зашто су традиционални спортови и игре релевантни за УНЕСКО: *У сектору за физичко образовање и спорт традиционални спортови и игре могу пружити „прозор“ кроз који се може посматрати културни идентитет и различитост. Очување*

станку у Техерану, 2009. године, основан је Саветодавни одбор за традиционалне спортове и игре, а усвојена је и следећа дефиниција:

Традиционалне игре су моторичке активности за слободно време и рекреацију које могу имати ритуални карактер. Оне су део универзалне разноликости наслеђа. Оне се практикују на индивидуални или колективни начин, произилазећи из регионалног или локалног идентитета; заснивају се на правилима које је прихватила група која организује такмичарске или неконкурентске активности. Традиционалне игре располажу популарним карактером у својој пракси и у својој организацији, али ако се претворе у спорт, имају тенденцију да буду униформне и институционализоване. (UNESCO, February 1, 2021)

На територији Европске уније већ осамдесетих година двадесетог века је постојало неколико националних удружења појединих традиционалних спортова. Године 1990. одржан је и први фестивал традиционалних спортова у Бретањи (Француска). Један од закључака са тог фестивала била је и препорука Европској комисији да успостави посебан програм за промоцију регионалних и традиционалних спортова (који је усвојен 1994. године) (Jaouen 2008, 40). Фебруара 2012. године, Европски парламент ЕУ доноси *Резолуцију о европској димензији у спорту*, у којој препознаје изјаве УНЕСКО-а о традиционалном спорту и играма као нематеријалној културној баштини⁵. Европска комисија је 2016. године наложила мапирање традиционалних спортова и игара у Европској унији. У оквиру тог истраживања, мапирано је 184 традиционалних старих спортова и игара (European Commission 2016).

Постоји и велики број организација које се баве промоцијом и очувањем традиционалних спортова и игара: *ТАФИСА* (The Association For International Sport for All); *Европско удружење за традиционалне спортове и игре*; *Светско друштво за етноспортове*, и др. Шири регионални карактер имају *Азијска асоцијација традиционалних спортова и игара*, *Афричка асоцијација традиционалних спортова и игара* и друге. Поједине државе имају своје организације на националном нивоу, попут Федерације традиционалних спортова и игара Индије или Савеза традицијских спортова Хрватске, и др.

ових традиционалних активности промовише мир међу различитим популацијама подстицајући дијалог и разумевање између различитих култура.(...), познато је да су у последње време многи од тих спортова у различитим друштвеним заједницама у фази изумирања. УНЕСКО штити и промовише ове спортове ради јачања духа у заједници и подстиче изградњу националног поноса и повратка културним „коренима” (Iwamoto 2008, 8).

⁵ European traditional sports and games state of play 11–12, (ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/european-traditional-sports-and-games-platform).

Упис традиционалних спортова и игара на УНЕСКО листу нематеријалног културног наслеђа започиње 2010. године. До сада је уписано укупно 33 традиционалних спортова и игара (Табела 1).

Табела 1. Традиционални стари спортови као елемент нематеријалног културног наслеђа на УНЕСКО листи

Назив	Држава	Година уписа
Надам (Naadam) (монголски традиционални фестивал)	Монголија	2010
Пахлевани и Зурканеи (Pahlevani and Zoorkhanei) ритуали	Иран	2010
Киркпинар (Kirkpinar) (фестивал рвања у уљу)	Турска	2010
Сињска алка	Хрватска	2010
Теџон (Taekyeon) (традиционална кореанска борилачка вештина)	Р. Кореја	2011
Јултаги (Jultagi) (ходање по ужету)	Р. Кореја	2011
Програм разноликости-очување традиционалних игара у Фландрији	Белгија	2011
Јахање у француској традицији	Француска	2011
Човган (Chovgan) (традиционална игра јахања)	Азербејџан	2013
Монголско бацање зглобних костију овце у даљ (Mongolian knuckle-bone shooting)	Монголија	2014
Капуера (Capoeira circle)	Бразил	2014
Тагинг (Tugging) ритуали и игре	Филипини, Р.Кореја, Вијетнам	2015
Класично коњаништво шпанске јахачке школе у Бечу	Аустрија	2015
Новруз (Nowrouz, Novruz, Nowrouz, Nowrouz, Nawrouz, Nauryz, Nooruz, Nowruz, Navruz, Nevruz, Nowruz, Navruz)	Авганистан, Азербејџан, Индија, Иран, Ирак, Казахстан, Киргистан, Узбекистан, Пакистан, Турска, Таџикистан, Туркменистан	2016
Kureši (Kuresi in Kazakhstan)	Казахстан	2016
Тахтиб (Tahteeb)	Египат	2016
Чарериа (Charrería) традиција јахања	Мексико	2016
Кок бору (Kok boru) традиционална коњичка игра	Киргистан	2017
Асик (Assyk), казахске традиционалне игре	Казахстан	2017
Чоган (Chogan), игра јахања	Иран	2017
Таскивин (Taskiwin)	Мароко	
Традиционално кореанско рвање (Ssirum)	Р. Кореја, ДНР Кореја	2018
Хурлинг (Hurling/Camogie)	Р. Ирска	2018

Назив	Држава	Година уписа
Ардах (Ardhah)	Оман	2018
Чίδαоба (Chidaoba)	Грузија	2018
Алпинизам	Италија, Швајцарска, Француска	2019
Традиционално турско стреличарство	Турска	2019
Силат (ритуалне борбено-одбрамбене вештине)	Малезија	2019
Пенчак Силат	Индонезија	2019
Традиционална игра стратегије и вештине (Toguzqumalag)	Казахстан, Киргистан, Турска	2020
Трке камила, друштвена пракса и фестивалско наслеђе повезано са камилама	Уједињени Арапски Емирати, Оман	2020
Вински коњи (Wine horses)	Шпанија	2020
Таи Чи (Taijiquan)	Кина	2020

Извор: UNESCO, January 10, 2021.

„Игре се као и све друге културне тековине добијају и позајмицом и утицајем са стране, јер исто онако као и друге културне позајмице могу указивати на узајамности, утицаје и мешање међу народима“ (Ђорђевић 1907, 77). Већина народа је у прошлости практиковала номадски начин живота и привређивања (номадско сточарство), па су отуда животиње представљале основу и за организовање различитих врста спортова и игара⁶. Значајно је и одржавање бројних народних надметања где је главни циљ приказивање борилачких, некад карактеристичних војних вештина⁷. Већина спортова имају и религијски, ритуални карактер, а повезани су и са различитим догађајима у различитим историјским епохама⁸. Данас се одржавају и у форми фестивала, уз очување оралне традиције, као традиционални плесови и игре са промоцијом националне кухиње и занатства, уз посебне специфичности за сваку државу, односно народ(е). Одређени традиционални спортови у оквиру УНЕСКО листе

⁶ Осим трка на камилама и коњима, вештина узгоја и јахања коња, као реквизити појединих спортских игара користили су се и делови животиња попут игре бацања зглобних костију од овце у даљ (Монголија) и бацање ножних прстију од овце у даљ (Монголија); игра на коњима, када јахачи палицама гурају мех направљен од козјег мехура (Киргистан).

⁷ Стреличарство, народно рвање, борбе на коњима и камилама и др.

⁸ Пример су традиционалне спортске игре у оквиру дочека „Персијске Нове године“ (почетак пролећа), карактеристичне за 12 држава Централне Азије уз бројне свечаности, игре и ритуале – Новруз; надвлачење конопца и ходање по канапу у Југоисточној Азији, ритуали који представљају „борбу“ добра и зла (благостања и суше), пољопривредни ритуали који симболизују јачину природе.

представљају врхунске борилачке вештине, али се изводе као вештина споја борбе, традиционалног плеса и музике (капуера, текјон, тахтиб, таи чи, силат, таскивин), а издвајају се и локомоторни традиционални спортови (алпинизам).

Традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа у државама бивше Југославије

„На територији бивше Југославије, осим народних плесова (игара), највише су заступљени облици народног спортског надметања (...), у пределима где се становништво бавило екстензивним сточарством (у планинским и брдовитим пределима)“ (Курелић 1965, 1). „Улога пастира у стварању, извођењу и преношењу старих спортских и пастирских игара (...) била је велика. Од најраније младости па до 26. године многи су проводили вријеме чувајући стоку. Ливаде, пашњаци, обале потока, ријека, шумарци и стољетне шуме пружале су могућности за садржајан пастирски живот“ (Ковачић 1989, 132). Много слободног времена и богатство природе условљавали су појаву разних пастирских игара и спортова. „Пастирске (чобанске игре) преносили су пастири усменим путем, као начин забаве, физичких активности, али и вештине и игре током чувања стоке. На основу тога и још увек постојећих чобанских игара и надметања може се стећи увид у некадашње старе спортове“ (Ковачић 1989, 132)⁹.

Народна спортска надметања и пастирске игре су међусобно исте/веома сличне, без обзира што су их организовали различити јужнословенски народи и самим тим везивали за њихову културну традицију¹⁰. „Данашња културна типологија може се представити на следећи начин: етнодемографска структура је резултат етногенезе јужнословенских народа кроз

⁹ Као „својеврсни чувар“ промоције и очувања већине ових пастирских игара издвајају се Олимпијада старих спортова (Брођанци, Хрватска) и Војвођанска олимпијада старих спортова (Бачко Градиште, Србија) (Вјелјас et al. 2020).

¹⁰ Шкуљање (Словенија) означава исту игру као и пљочкање у Хрватској (али и у Црној Гори и БиХ). Пандоло у Истри представља игру клис у БиХ и Србији; Пицигин – друштвена игра са лоптом на сплитским плажама, исто је што и Пициген – игра са лоптом на новосадској плажи „Штранд“, на Дунаву. Традиционално пеливанско рвање (Северна Македонија) поистовећује се са „Сунет свадбом и пеливанским рвањем“ бошњачке националне мањине и такмичењем у пеливанском рвању Горанаца на Косову и Метохији, итд.

сопствени историјски, религијски, али и културни развој и утицај великих, освајачких народа и њихових култура“ (Jović 2018, 455–456). Осим различитих културолошких утицаја, значајну улогу имала су и велика мета-настачка кретања из низијских у планинске делове током историјских периода у којима су овим простором владале велике силе попут Отоманске империје, Аустроугарске монархије и Млетачке Републике.

Резултати досадашњих истраживања аутора рада показују да се на територији бивше СФР Југославије тренутно одржава 85 манифестација у оквиру којих се промовише и чува од заборава 66 дисциплина традиционалних спортова и игара. У другој половини XX века, на простору бивше Југославије један део ових игара и старих спортова је био саставни део сусрета села, сеоских олимпијада, радничких спортских игара, јадранских сусрета и сл. као део масовног рекреативног спорта и забаве.

Још пре више од 100 година, поједини аутори су указивали на значај традиционалних старих спортова и игара за развитаку културе и као градива за проучавање старог културног стања (Ђорђевић 1907)¹¹. Тек крајем прве деценије XXI века ови спортови почињу да се посматрају као део нематеријалног културног наслеђа. Министарства културе Републике Хрватске, Републике Словеније, Републике Босне и Херцеговине и Републике Северне Македоније су препознала значај очувања традиционалних старих спортова као елемената нематеријалног културног наслеђа на националном нивоу. У Хрватској традиционални стари спортови и игре су у националној листи уписани у оквиру категорије *обичаји, обреди и свечаности, знање и вештине*. У Словенији су категорисани као *националне игре, друштвене игре, спортске игре*, док су у БиХ сврстани у *друштвене праксе, ритуале и свечане обичаје*. У оквиру националних листа издваја се 19 традиционалних старих спортова и игара, а Сињска алка се од 2010. године налази и на УНЕСКО-вој листи нематеријалног културног наслеђа¹².

¹¹ „У многим се играма опажа крајњи конзерватизам, те тиме чувају у себи трагове дубоке старине и показују нешто што је давно било па битисало. Анализом и разгледањем налазимо да су то рудименти старине, данас једва појмљиви и разумљиви остаци, који су некад били свежи, нешто значили и односили са на нешто чега данас нема, а о чему се понекад само одагле може сазнати (...) игре дакле садрже много, и то ретко, градиво за упознавање врло старог друштвеног и културног стања” (Ђорђевић, 1907, 76).

¹² Током 2018. године, БиХ је поднела захтев да се *Невесинска олимпијада* (као пример добре праксе) и *Скокови са старог моста у Мостару* (вештина извођења скока у воду, „ласта”) упишу на листу УНЕСКО нематеријалног културног

Табела 2. Традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа у националним листама нематеријалног културног наслеђа на простору бивше Југославије¹³

Назив	Држава
Турнир јахача на коњима који металном шипком у налету гађају буре (Posavsko štehvanje)	Словенија
Ускршње такмичење у куцању јајима и бацању јаја у даљ (Velikonočne igre s pirhi)	Словенија
Традиција узгоја Липицанаца	Словенија
Пандоло	Словенија
Шкуљање	Словенија
Меморијална рекреативна шетња становника Љубљане стазом која је у другом светском рату била опасана жицом од стране окупатора Италијана (Poход po Poti ob žici)	Словенија
Сињска алка	Хрватска
Пљочка	Хрватска
Коњичка трка на прстенац	Хрватска
Пицигин-друштвена игра са лоптом	Хрватска
Морешка, бојни мачевалачки плес	Хрватска
Кумпанија	Хрватска
Обичај ускрсног пуцања стрељања из пиштола (кубуре) у Костелу	Хрватска
Традиција узгоја Липицанаца у Славонији, Барањи и Сријему	Хрватска
Невесињска олимпијада	БИХ
Видовданска олимпијада	БИХ
Скок са старог моста	БИХ
Традиција узгоја Липицанаца	БИХ
Традиционално пеливанско рвање	С. Македонија

Извори: (Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine, February 10, 2021; Ministarstvo kulture i medija Republika Hrvatska. Registar kulturnih dobara, February 9, 2021; Bosna i Hercegovina. Državna komisija za saradnju sa UNESCO, February 10, 2021; Službeni vesnik Republike Severne Makedonije, February 10, 2021).

наслеђа. Као архитектонска урбана целина, стари, централни део града Мостара, заједно са мостом, у 2004. години уписан је у УНЕСКО листу културне баштине. Међудржавну номинацију елемента „Традиционални узгој коња липицанера” (вештина узгоја и јахања) за УНЕСКО листу нематеријалног културног наслеђа поднеле су 2020. године заједно Аустрија, БиХ, Хрватска, Мађарска, Италија, Румунија, Словачка и Словенија (у предлогу иницијативе за упис је била и Србија, али је због техничких разлога одустала).

¹³ У Црној Гори је покренута иницијатива да се Боћарска олимпијада упише у национални регистар нематеријалног културног наслеђа.

Поједини традиционални спортови и игре, са УНЕСКО-ве листе (али и са националних листа других држава) повезани су с елементима нематеријалног културног наслеђа на простору бивше СФР Југославије¹⁴.

Традиционални спортови и игре као потенцијални елемент нематеријалног културног наслеђа у Србији

Према истраживањима аутора рада, на територији Србије се тренутно одржава 40 манифестација које се баве промоцијом и очувањем 60 традиционалних спортова и игара¹⁵. Те активности су мотивисане не само потребом да се такви спортови и игре очувају у растућој светској глобализацији и општој комерцијализацији савремених спортова, већ и да се сачувају традиционалне етичке вредности и правила фер-плеја која су била саставни део тих игара (Vjeljac et al. 2019). Путем организовања различитих такмичења и надметања (кроз забаву, спорт и туризам), постоје иницијативе да се стари спортови сачувају од заборавља, али њихова малобројност сугерише опасност од нестанка овог значајног корпуса нематеријалног културног наслеђа.

Као и на простору бивше СФР Југославије, међу традиционалним спортовима и играма у Србији се данас нарочито издвајају такмичења у дисциплинама народног вишебоја, игре и такмичења са животињама¹⁶ и пастирске игре¹⁷. Народни вишебој је скуп десетак дисциплина у надметању снаге и вештине чије се порекло правила базира на усменој (оралној) традицији и предањима. Народни вишебој обухвата следеће дисциплине: бацање камена с рамена, пењање уз стожину (стабло), надвлачење клипка (мосора)¹⁸,

¹⁴ Пеливанско рвање у Турској (Киркпинар фестивал) карактеристично је и за Федерацију БиХ и Србију (Рашка област, АП Косово и Метохија).

¹⁵ Подаци добијени на основу истраживања и мапирања традиционалних спортова и игара у оквиру пројекта „Географија Србије“, Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.

¹⁶ „Гусанијада“ (Меленци), „Овчарски дани“ (Сакуле), итд.

¹⁷ Обично су све игре допуњене културним програмима етнографског садржаја (промоција фолклорног и етномузиколошког наслеђа, изложбе и прикази старих начина привређивања), као и програмима забавно музичког садржаја, чиме се постиже већа атрактивност манифестације и оснажује културно стваралаштво у локалној средини.

¹⁸ Главни реквизит дисциплине је штап који је, зависно од краја, имао различите називе: клипак, батина, ћускија, мосор (од турске речи која значи цевка, калем). И сама игра има различите називе: натезање мосора, потезање клипка,

вучење куке¹⁹, надвлачење канапа, скок у вис из места, борба на греди (брвну), обарање руку, народно рвање. Такмичења у народном вишебоју углавном се одржавају под именима сеоска олимпијада и сеоски вишебој²⁰ и представљају најзаступљенији сегмент који промовише традиционалне спортове и игре у Србији. Наведене дисциплине народног вишебоја се најчешће понављају у свим такмичењима (манифестацијама). Код одређених су заступљене све наведене дисциплине, а код појединих мањи број.

„Важно је обратити пажњу на различите начине играња традиционалних игара у читавој Србији, чији су обрасци условљени пре свега географским рељефом (равница, планина и др.), па самим тим – и начином живљења људи са тих терена, тј. њиховим занимањима (сточари, земљорадници и др.)“ (Aleksić 2019, 26). У ранијем периоду, на територији Србије, одржавали су се разноврсни традиционални спортови и игре које су биле „у понечему сасвим различите, а опет по неким својим особинама исте“ (Aleksić 2019, 26).

Насупрот овоме, по Србији су се сретале и идентичне игре „с евентуално измењеним називом и понеким њиховим елементом, као последица преношења с једне на другу територију“ (Aleksić 2019, 26). Организовале су се током целе године, а карактеристични примери су: игра пиљака (пиљкање)²¹,

теглење ћускије. „Игра иде овако седну два момка на земљу, одупру један другог табанима уз табане, а ухвате обојица оберучке за клипак (штап), који стоји попречно између њих, баш где су им табани састављени. Кад се да знак, повуку обојица клипак ка себи, да би један другог надвукли, тј. дигли од земље“ (Milićević 1894, 250). Иста правила описује и Ј. Цветковић (1982, 43–47), представљајући још неколико подваријанти ове игре која се и данас игра по истим правилима.

¹⁹ Два такмичара се налазе на линији и савијеним ручним кажипрстом се ухвате међусобно и надвлаче. Победник је онај ко превуче другог преко црте.

²⁰ Нпр. Личка олимпијада (Апатин), Крајишки вишебој (Банатско Велико Село), Племенске витешке игре (Ловћенац) (српског становништва колонизованог са простора Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе), Сеоске игре без граница (Биково), Традиционалне спортске игре у народном вишебоју албанске националне мањине (Баковица), Олимпијске сеоске игре Србије, Сеоска олимпијада Војводине (Бачка Топола) и др.

²¹ Пиљака обично има пет. То су ситне кости од овчијих ногу, ситни каменчићи, или опиљени ситни комадићи од опеке. Два играчаседају у круг и договоре се до колико бодова ће играти. Кад игра почне, први играч разбаца свих пет пиљака по земљи, узме један од њих и баца га у ваздух, па брзо хвата један од пиљака на земљи, те истом руком хвата подбачени пиљак пре него што падне на земљу. Затим задржава оба пиљка у руци, па један од тих пиљака поново подбацује у ваздух и тако се радња понавља, али са три и четири пиљка. Са пет пиљака

пилцике²², дугмићање, купа (кућања)²³, чинга²⁴, банатске шоре²⁵, вириз (пириз и пале)²⁶, ћула (крмаче, цуга, порка, гуце)²⁷, токач²⁸, шинтер (кампуш, капош)²⁹,

у руци почиње етапа „дочекивања”. Руком се подбаце у вис свих пет пиљака, те се иста рука окрене дланом на горе, трудећи се да што више пиљака остане на длану. Колико се пиљака задржало толико има и бодова. Кад један играч погреша, препушта игру другом, а затим наставља кад овај други погреша и тако до броја договорених бодова (детаљније у Маџановић 2005, 72–73; Милићевић 1894, 233–235).

²² Пилцике се игра помоћу лопте од крпе и палице. На земљи се нацрта линија дугачка 50 cm и на ту црту се дода обли, с обе стране зашиљени штап, дужине 25 до 30 cm („пилцика”). Врх пилцике се ставља на обележену црту. Играч штапом дугим један метар удара пилцику, а остали играчи је хватају кад одскочи. Ко је ухвати, тај је победник и он следећи баца, и тако редом колико има играча (детаљније у Маџановић 2005, 85).

²³ Сваки играч на одређеном месту формира испред себе једну или више гомилица ораха („куће” или „купе”). Затим играчи одреде место („првалук” или „баква”) и раздаљину одакле ће бацати један већи (тежи) орах („ојнак”) на направљене гомиле ораха. Циљ је оборити све купе (гомиле) (детаљније у Милићевић, 1894, 239–240).

²⁴ Чинга је стара пастирска игра у Војводини (Банату) у којој је циљ да такмичари уз помоћ палица баце дрвену плочицу – чингу (Вјелјас et al. 2019).

²⁵ „Шора” или лопта на бегање је стара пастирска игра која се играла на утринама, у паузама чувања стада. Назив игре потиче из локалног банатског сленга – „рашорати”, „зашорати”, „шорнути” (ударити лоптицу). Банатске шоре су 2013. године у Спортском савезу Србије регистроване у категорији традиционални спортови (Вјелјас et al. 2019). Детаљније и на <http://banatskesore.com/sore/>.

²⁶ Екипна дисциплина, игра се на посебно обележеном терену правоугаоног облика тако што једна екипа избацује палицом (штапом дужине 50 cm) из свог поља вириз (дрво округлог, ваљкастог облика, дужине 15 cm) чувајући ракле (рачвасто дрво са две гране). На територији Србије ова игра је била карактеристична за простор Мачве (детаљније у Светковић 1982, 116–118).

²⁷ У зависности у ком делу Србије се ова пастирска игра играла, постоје и њени различити називи (пре свега рупе у средини). Играчи ископају једну велику рупу у средини („казан”), а испред себе неколико мањих рупа („куће”) (онолико колико има играча). Реквизит је дрвена палица ваљкастог облика, ћула (од турске речи ћускија), а циљ је да се она утера у велику рупу (детаљније у Маџановић 2005, 87–89; Светковић 1982, 83–87).

²⁸ Игра слична ћули. Главни реквизит је токач (од турске речи „тока” која означава округло дугме или плочицу) (детаљније у Светковић 1982, 98–100).

²⁹ Пастирска игра која је била карактеристична за Панонску низију, односно Бачку, а коју су играли пастири мађарске, буњевачке и хрватске националности. На мађарском израз „кампроо” значи кука (бат са куком). Игра је слична данашњем бејзболу (детаљније у Маџановић 2005, 89–91; Светковић 1982, 120–122).

козана³⁰, банга (шурла)³¹, чочак³², вранићи³³, гађање праћком, сикирица (бацање секире у мету), труле кобиле, јањине, чуга (чувари огњишта)³⁴, клис³⁵, кандијање („пуцање” бичем у ваздух), дисциплине народног вишебоја, на-

³⁰ Пастирска игра у Војводини. Реквизити су треножац висине 50 cm (или три штапа постављена у купу) који се назива козана и батина (штап). Удаљеност козана је 10 m. Сваки такмичар баца штап са циљем да сруши козану (детаљније на <https://bum-becej.org/kozana/>).

³¹ Пастирска игра у Панонској низији, чији назив потиче од штапа који се користи у игри. Штап, (бангашица) се „бангаво” користи у игри, јер је у горњем делу тањи, а у доњем дебљи, са дужином од 120 cm. На почетку игралишта линијом се означава место одакле ће играчи терати бангашицу, а затим учесници седају на ледину, на удаљености један од другог до 150 cm. Позиционирају се тако да су им ноге окренуте ка линији, да би имали бољи замах руком и бацају своју „бангашицу” у ваздух. Сличну игру – „шурла” (име штапа) играли су у Банату пастири румунске националности (детаљније у *Cvetković 1982, 76–80*).

³² Име ове пастирске игре, карактеристичне за Панонску низију, потиче од израза „чочити” (постављати усправно или косо у вис). Чочак је реквизит, штап ваљкастог облика (детаљније у *Cvetković 1982, 91* и <https://bum-becej.org/cosak/>).

³³ Ова пастирска игра је настала тако што су пастири гађали врानе. У игри се користи батина („враничарка”) дужине 80 cm. Играју три такмичара из једне и један такмичар из противничке екипе, који је бацач. Бацач баца своју батину најмање 6 метара у ваздух само вертикално или 5 метара од себе у страну, а играчи је гађају својим батинама, и тада долази до гањања и чвркања. Ако такмичари промаше бацачеву батину у ваздуху, тада бацач гађа најближу батину на земљи. Бацачеву батину у ваздуху је дозвољено гађати само преко 3 метра висине. Ако се батина погоди испод 3 метра, погодак је неважећи. (детаљније у *Cvetković 1982, 102–104* и <https://bum-becej.org/vranica/>).

³⁴ Екипна пастирска игра, која подразумева коришћење до пет штапова (палије), дужине око метар. Поред тога, припреми се дужи и дебљи штап (пасторка), дебело и кратко дрво (чуг) и обичан штап, којим ће се чуг преваљивати. На равном терену нађе се место без траве које се утаба, да буде равно у облику тепсије. То место се зове „огњиште” и у његовом полукругу (10–15 корака од огњишта) направе се рупице („куће”), али једна мање у односу на број играча. По пет палица се постави код сваке „куће”, штап „пасторка” било где, а чуг дрво у „огњиште”. Играчи се удаље до 50 корака и кад почне игра крену према „кућама”. Онај играч који је остао без „куће”, потом брани чуг у огњишту да га други играчи не би оборили и избацили ван (детаљније у *Milićević 1894, 251–253*).

³⁵ Пастирска игра која се играла у свим деловима Србије и БиХ, при чему је у сваком крају где се одржавала имала своје подваријанте. На пример, само у селима око Пожеге и Косјерића, забележене су четири различите варијанте (детаљније у *Milićević 1894, 236–237; Cvetković 1982, 114–116; Marjanović 2005, 85*).

родно рвање (у коштац, у појас, пеливанско), бeбљак³⁶, чобанско борење, топови, клис, шукање лопте, ножање (бацање ножева у мету), прескакање штапа, као и многе друге. Детаљније о наведеним старим спортовима, играма и надметањима у: Aleksić 2019; Cvetković 1982; Đorđević 1907; Marjanović 2005; Milićević 1894; Škarić 1939 и Vasić 1984³⁷. Скоро све ове игре и надметања се у данашње време не практикују, тј. изумрле су.

Како би се утврдило у којој је мери корпус традиционалних спортова и игара препознат од стране посетилаца манифестација које их промовишу, аутори рада су спровели теренско истраживање и анкету,³⁸ а део резултата истраживања биће презентован у наставку текста.

Методологија истраживања

У првој фази истраживања изабране су манифестације којима се промовишу традиционални спортови и игре као пример добре праксе. Осим избора манифестација, размотрена је и географска, тј. регионална подела Србије, па су тако издвојене манифестације на територији АП Војводине и Западне Србије. Оно што треба нагласити јесте да истраживање није било усмерено на проучавање манифестација као целине, већ је акценат стављен на анализу ставова посетилаца ових манифестација, тј. ставова посетилаца у вези такмичења и препознавања аутентичности самих традиционалних спортова и игара, као и потреби њиховог очувања.

Истраживање је обухватило три манифестације у Србији које се баве промоцијом и очувањем традиционалних спортова и игара: Војвођанска

³⁶ Игра у којој се као реквизит користи камење. Бeбљак је камен који се прво гађа, а након њега је важно да каменчић оде што даље, како би играч могао да настави са гађањем камења других играча и како би стао на место бeбљака, па да му други протурају камење кроз ноге. Игра је била карактеристична за Источну Србију (Aleksić 2019).

³⁷ Интересантно је напоменути да је у оквиру пројекта “Recall: Games of the Past – Sports of Today” (TAFISA) (www.tafisa.net), у истоименој публикацији, издвојено преко 50 различитих традиционалних спортова и игара (који су нестали или су угрожени) из 13 европских земаља, а између осталих и из Србије. Асоцијација „Спорт за све” (Србија), за потребе овог пројекта издвојила је следеће игре: чуга (чувари огњишта), надвлачење канапа, клис, купе и труле кобиле.

³⁸ У оквиру пројекта „Истраживање, вредновање и документација традиционалних народних спортова у Србији као елемената нематеријалног културног наслеђа“, који финансира Министарство културе и информисања РС.

олимпијада старих спортова³⁹, Чобански дани⁴⁰ и Дани Станоја Главаша⁴¹. Ове манифестације су изабране као примери промоције и очувања пастирских игара на територији Војводине, али и примери промоције и очувања етномузиколошких, фолклорних обичаја и традиционалних спортских игара Западне Србије и чувања традиције хајдучког начина живота⁴².

³⁹ Одржава се од 2010. године, на/уочи верског празника Преображење Господње (19. август), у мултиетничком насељу Бачко Градиште (општина Бечеј). Према речима Александра Ђапића, председника „Бечејског удружења младих“, Олимпијада се организује „са циљем очувања од заборава старих спортова, игара и вештина, којима су млади покушавали да импресионирају девојке и да победе момке из околних села“ (Вјелјас et al. 2020). Надметања обухватају 17 пастирских игара карактеристичних за мултиетнички простор Панонске низије (Вјелјас et al. 2020). Као карактеристичне издвајају се: козана, вранићи, пуцање корбачем, стреличарство, драгаче, чочак, као и поједине дисциплине народног вишебоја.

⁴⁰ Одржавају се од 1980. године у Косјерићу (општина Косјерић). „Овај аутентични етно фестивал је наш начин да промовишемо изворно народно стваралаштво као део нематеријалног културног наслеђа. Одржавањем живе културне баштине, било где у свету, кроз игру као средство комуникације, негује се идентитет и сведочи о духовној снази и виталности једног народа“ (Снежана Јоксимовић, директор ТО Косјерић, у: Mitrović 2020, 56).

⁴¹ Одржава се од 2010. године у селу Глибовац, општина Смедеревска Паланка. Програм обухвата надметање за титулу харамбаше у пет дисциплина народног вишебоја (Вјелјас et al. 2017).

⁴² Када се говори о хајдучком начину живота, њиховим надметањима у брзини и јачини, мисли се на период од XVII до прве деценије XIX века, када су хајдуци представљани кроз народне епске песме уз гусле, као јунаци и борци за слободу српског народа од турске власти. „Хајдуци на простору Балкана представљали су типичне друштвене разбојнике који су дефинисани као сељачки одметници и сматрани злочинцима од стране господара и државе, али који остају у сељачком друштву, а њихов народ их сматра херојима, првацима, осветницима, борцима за правду, можда чак и вођама ослобођења, и у сваком случају као мушкарци којима се треба дивити, помагати и подржавати их, што је сасвим уобичајена појава у европском фолклору“ (Hobsbawm 2001, 20).

Значајно место у хајдучком животу је имао „јуначки“ спорт (спортска такмичења о којима се говори у народним епским песмама) (Kurelić 1965, 8) (пре свега у хајдучко-ускокочком циклусу епских песама). Та надметања су обухватала трчања, бацања, скокове, мачевање, стреличарство, бацање копча, рвање, коњичка борилачка и тркачка надметања. У Србији је највећи број оваквих манифестација (такмичења) посвећен јунацима из Првог српског устанка – „Дани Станоја Главаша“ (Глибовац), „Хајдук Вељкови дани“ (Леновац), „Чучук Станини дани“ (Сиколо), „Дани Јована Петровића Курсуле“ (Лађевици), „Хајдучке вечери“ (Црна бара), „Хајдучки харамбаша“ (Осечина) и др.

Током истраживања на терену, у периоду јул-август 2019. године, приступило се документовању и снимању надметања у традиционалним спортовима и играма. Том приликом спроведено је и анкетно истраживање међу посетиоцима, са циљем да се утврди у којој мери је развијена свест о локалном идентитету и традицији који се негују путем организовања такмичења у старим спортовима и играма.

Анкетирање је обављено методом случајног узорковања, путем писане анкете и употребом технике „лицем у лице“, при чему је попуњавање вршено након добијених усмених одговора испитаника. Узорак је обухватио 103 испитаника, а анкету су спровели истраживачи Географског института „Јован Цвијић“ САНУ у сарадњи са волонтерима, припадницима локалних заједница. Анкетни лист обухватао је 43 питања, подељених у три групе. Прва група питања односила се на социо-демографску и социо-економску структуру посетилаца, као и мотив доласка. Друга група питања односила се на познавање традиционалних спортова и игара и нематеријалног културног наслеђа, као и њихову аутентичност. Трећа група питања била је повезана са туристичким аспектом и промоцијом старих спортова на туристичком тржишту. У овом раду биће анализиран и представљен само други део анкете. Приликом креирања упитника, консултована је литература која се бави овом проблематиком.

Узорак је обухватио 55,3% испитаника мушког и 44,7% испитаница женског пола. У истраживању је доминирала млађа популација (30,1% узорка сачињавали су испитаници старости до 19 година, категорија 20–29 година била је заступљена са 32,0%, док су испитаници са 30+ година чинили 37,9%). Када је у питању образовање, средња стручна спрема доминира (53,4%), док је мањи проценат оних са завршеном основном школом (12,6%) или вишим и високим образовањем (30,0%). У узорку је била највише заступљена запослена популација (44,7%) и студенти (40,8%).

Различите истраживачке технике употребљене су за анализу података. Дескриптивна статистика, хи-квадрат тест и биваријантна анализа (т-тестови и једнофакторска анализа варијансе (ANOVA)) примењене су коришћењем SPSS 20.0 софтвера, а са циљем препознавања фактора који утичу на одређени исход. Добијени резултати имају апликативну вредност за усмеравање будућих развојних програма утемељених на очувању и промоцији старих спортова као важног и угроженог сегмента нематеријалног културног наслеђа.

Међутим, у односу на хајдучка јуначка спортска надметања, данас се углавном практикују стандардне дисциплине народног вишебоја уз промоцију фолклора, гастрономије и народног стваралштва.

Познавање традиционалних старих спортова и нематеријалног културног наслеђа

Како би се утврдило у коликој мери испитаници познају старе спортове и значење појма нематеријалног културног наслеђа, постављена им је серија отворених и алтернативних питања, на која је требало да одговоре.

Прилог 1. Идентификација традиционалних спортова и игара

Испитаници су у значајном проценту успели да идентификују старе традиционалне спортове (Прилог 1), па је тако већина испитаника у истраживању препознала скок у даљ из места (78,6%), надвлачење клипка (75,7%), народни вишебој (59,2%) и плочкање (42,7%). Међутим, значајан удео испитаника идентификовао је и одређене модерне спортове (вишебој, фудбал, кошарка, итд.) као традиционалне, што сведочи о недовољном познавању традиционалних спортова.

Наредно питање било је конципирано тако да је испитаницима понуђена листа са називима 60 традиционалних старих спортова и игара, при чему је требало да издвоје оне који су им познати из свакодневног живота и досадашњег искуства. Са наведене листе, учесници анкете идентификовали су само осам спортова или игара у проценту већем од 60%, при чему су као најпознатији издвојени: скок у даљ из места, бацање камена са рамена, прескакање конопца, труле кобиле, обарање руку, шуге, жмурке и мице. Минимални број испитаника (мање од 10%), препознали су једну трећину спортова и игара са листе, што је доказ да су ови спортови заборављени и непознати у данашње време. Овде се нарочито истичу: клиса, игра пале

и пириза, земља, чула на леду, шкуљање, разбигада, бонга, за које је чуло мање од 6% учесника у истраживању.

Како би се испитао став о очувању традиционалних спортова у народној традицији, испитаницима је предочена серија тврдњи на ову тему, на које је требало да одговоре користећи петостепену Ликертову скалу слагања (Табела 3).

Табела 3. Ставови испитаника у вези с очувањем традиционалних спортова и игара у народној традицији

Ставови	Средња вр.	Ст. девијација
Срећу се у сеоској средини	3,8	1,1
Велики број игара се одржао до данас	2,9	1,1
Играју се само у специјалним ситуацијама	3,9	1,1
Млађе генерације су заинтересоване за очување спортова и игара	2,5	1,3

5 – Апсолутно се слажем; 4 – Слажем се; 3 – Немам став; 2 – Не слажем се; 1 – Апсолутно се не слажем

Испитаници су у значајном обиму (61,2%) прихватили тврдњу да се стари спортови и игре срећу у сеоској средини, међутим мањина се сложила са тврдњом да су се исти у великој мери одржали до данас (32,1%). Већина учесника у истраживању (68,0%) потврдила је да се стари спортови и игре играју само у специјалним приликама и оповргла тврдњу (53,4 испитаника који се не слажу) да су млађе генерације заинтересоване за њихово очување.

Како би се испитала веза између социо-демографских и социо-економских обележја испитаника и њихових ставова о традиционалним старим спортовима, узорак је био подвргнут т-тестовима и једносмерној анализи варијансе (АНОВА). Ова врста анализе обухватила је тврдње презентоване у Табели 3, а у обзир су узети пол, старост, стручна спрема, занимање, приходи и број долазака испитаника. Након анализе, утврђено је да различита лична обележја испитаника нису предиктори ставова у вези са старим спортовима, осим када је реч о тврдњи да се велики број игара одржао до данас. У овом случају, утврђена је значајна разлика у ставовима између мушке и женске популације ($M=3,28$; $Ж=2,70$; $t=2,63$; $p=0,01$), с умереном величином утицаја ($\eta^2=0,064$).

Посебно питање у оквиру анкетног истраживања односило се на аутентичност старих спортова и игара. Највећи проценат испитаника сматра да су стари спортови и игре делимично сачували аутентичност (76,7%), док мањина верује да су у потпуности аутентични или да су модернизовани (Прилог 2).

Прилог 2. Ставови о аутентичности старих спортова и игара

Испитаницима је у оквиру истраживања постављено питање отвореног типа: „Да ли знате шта је материјално, а шта нематеријално културно наслеђе?“. Потврдно је одговорило 49,5% испитанка, међутим, само половина њих је дала и конкретан одговор. Значајан број испитаника (37,0%) изјаснио се да не зна одговор на питање, док одређени нису дали никакав одговор (13,5%). Како би се испитала веза дистрибуције одговора о значењу појмова материјално и нематеријално наслеђе и личних обележја испитаника, употребљен је хи-квадрат тест независности (Табела 4).

Табела 4. Разлике у одговорима везаним за значење појмова материјално и нематеријално културно наслеђе

Социо-демографско обележје	χ^2 (<i>p</i> вредност)	Крамеров кофицијент (V)
Пол	0,013	0,290
Старост	0,001	0,301
Образовање	0,012	0,293
Занимање	0,002	0,286

Као што се види из Табеле 4, анализа је утврдила значајну везу између неколико социо-демографских обележја испитанка (пол, старост, образовање и занимање) и става о томе да ли су упознати са значењем појмова материјално и нематеријално културно наслеђе. Утврђено је да су мушкарци, као и испитаници с нижом стручном спремом, били много склонији да дају негативне одговоре на ово питање, у односу на популацију жена и оних с вишом и високом стручном спремом. Најмлађи контингент популације (до 19 година) поседује мање знања у односу на испитанике из старијих категорија. Такође, идентификована је већа упућеност запосленог

становништва у значење ових појмова, у односу на ученике и студенте и незапослену популацију.

Закључак

За концепт нематеријалног културног наслеђа није битна изворност, нити окамењени модел од давнина, јер је култура жива материја и мења се. Такође, није пресудно да исто постоји у далекој прошлости, већ уназад две до три генерације, да се истовремено сачува његов дух и да се преноси на начин који је занимљив новим генерацијама. Од 2010. године у свету су препознати традиционални спортови и игре, као елемент нематеријалног културног наслеђа, који се налазе и на УНЕСКО листи (33 спорта у 36 држава света). Постоје спортови који су, због свог географског положаја, културолошког, верског и етничког наслеђа исти или веома слични, те представљају и заједничку живу традицију (пре свега у Централној и Југоисточној Азији), али и они који су аутентични и аутохтони за различите етничке групе и нације.

У државама насталим распадом СФР Југославије такође су препознати традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа (19 спортова у 4 државе). На простору бивше Југославије традиционални спортови и игре су били важан сегмент живота на селу. Спортови који су развијани на селу међусобно су слични или у великој мери исти, без обзира што су их организовали различити народи (Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци, Бошњаци) и самим тим везивали за своју културну традицију.

Традиционални спортови и игре у Србији представљају корпус знања и вештина која се преносе из генерације у генерацију. Њихову основу чине народне спортске игре са израженом такмичарском компонентом, које су у прошлости биле широко заступљене, са спектром разноврсних надметања да би временом, у већини случајева, биле заборављене. Данас се одржавају игре модификоване у извесној мери, а најчешће се промовишу кроз организовање различитих манифестација, које често имају и такмичарски део (кроз забаву, спорт и туризам) са циљем да се традиционални спортови и игре сачувају од заборава.

Иако је званични УНЕСКО појам „традиционални спортови и игре” прихваћен у овом раду, за простор Србије најадекватнији појам би био „стари народни спортови, игре и надметања”. То је најчешћи појам који се усменим путем преноси из генерације у генерацију, највише се користи у научној литератури која датира и више од 150 година, а идентификовали су га и аутори рада током теренских истраживања. Ови спортови и игре

присутни су у различитим формама – као пастирске старе спортске игре, дечије тамичарске игре и народна спортска надметања.

Током теренског истраживања уочено је да је већина традиционалних спортова и игара скоро у потпуности ишчезла из праксе, осим појединих дисциплина тзв. народног вишебоја. Примећено је и да су одређени традиционални спортови кренули ка устројству модерних савремених спортова (лигашка такмичења, модерна опрема, полупрофесионализам, коришћење модерних реквизита), што је потврђено и ставовима посетилаца који сматрају да су традиционални спортови само делимично сачували аутентичност (нпр., такмичење у банатским шорама, боћање).

Анкетним истраживањем утврђено је да су посетиоци манифестација већински заборавили или су им непознати традиционални спортови и игре. То се нарочито односи на млађу популацију, као и оне с нижом стручном спремом, па на значају добијају различите форме едукације и активности које би утицале на ревитализацију ових спортова, као дела традиције и идентитета локалних заједница. Могу се, као форме едукације, организовати игре за децу предшколског узраста у вртићима, спортске секције у школама, едукативне радионице, научно стручни скупови, предавања и трибине у локалним заједницама. Кроз сарадњу са професорима физичке културе и васпитања у основним и средњим школама могуће је организовати и показне вежбе старих спортова. У том правцу су развијени неки примери добре праксе у Србији: организовање „Традиционалних игара студената“ од стране Факултета за спорт и физичку културу Универзитета у Београду; едукација о старим дечијим играма, кроз игру и забаву, у предшколској установи, „Милица Ножица“ у Ваљевоу; стручна предавања у насељима Косјерић, Бачко Градиште и Глибовац која су одржали аутори рада после игара у тим насељима. Ово су неки од начина како се може утицати на подизање свести, знања и заинтересованости млађег становништва, код којег је истраживањем уочено одсуство интересовања за очување традиционалних спортова и игара.

Генерално гледано, за велики број традиционалних спортова и игара који су делимично или у потпуности изумрли на територији Србије постоји могућност ревитализације и издвајања истих као корпуса угроженог нематеријалног културног наслеђа. Међутим, да би се то постигло, неопходно је мултидисциплинарно истраживање (етнографско, друштвено географско, социолошко, историјско, културолошко и с аспекта науке о спорту), као и мапирање постојећих традиционалних спортова и оних који су у потпуности ишчезли. У вези с тим треба истаћи да је анкетно истраживање представљено у овом тексту предуслов за дубље анализе процеса ревитализације одређених традиционалних спортова и њихове трансформације у модерна такмичења. Будућа детаљна истраживања треба да буду

усмерена на детекцију друштвених и економских механизма оживљавања ових спортова који доприносе одрживом развоју, а са циљем да се створи претпоставка који спортови и на којим локацијама имају шансу да се одрже или ревитализују.

Литература

- Aleksić, Nina. 2019. „Tradicionalne društvene igre u Srbiji“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini* 49 (2): 25–42. <https://doi.org/10.5937/zrffp49-21612>
- Bale, John. 2003. *Sports geography*, second edition, Abingdon, Oxon: Taylor & Francis.
- Berti, Francesca and Valentina L. Zingari. 2019. „Between Similarities and Cultural Diversities: Intangible Cultural Heritage Meets Intercultural Education. The Example of Traditional Sports and Games.“ In *Proceedings of the 1st International Conference of the Journal Scuola Democratica „Education and Post Democracy“*, Vol. III Governance, Values, Work and Future, 70–74. Rome, Italy.
- Bjeljac, Željko, Nevena Ćurčić and Anna Ivolga. 2017. „Tourismological classification of sporting events“. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijić SASA* 67 (1): 53–67. <https://doi.org/10.2298/IJGI1701053B>
- Bjeljac, Željko, Nevena Ćurčić, Jovana Brankov i Ana Milanović Pešić. 2019. „Tradicionalne sportske igre u Vojvodini (Srbija) u funkciji diverzifikacije turističkog proizvoda“. *Turističko poslovanje* br. 24, 23–39. <https://doi.org/10.5937/TurPos1924023X>
- Bjeljac, Željko, Jovana Brankov, Nevena Ćurčić and Ana Milanović Pešić. 2020. „Traditional sports and games in the function of sustainable development of rural tourism – a case study of ‘Vojvodjanska olimpijada starih sportova’ (The Olympics of old sports of Vojvodina) (Bačko Gradište, Serbia)“. In *Innovative Aspects of the Development Service and Tourism – Book of proceedings of VI International scientific-practical conference (Stavropol, 26–27 April 2020)*, 13–18, Stavropol State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism, Stavropol, Russia.
- Bronikowska, Malgorzata and Michael Groll. 2015. „Definition, Classification, Preservation and Dissemination of Traditional Sports & Games in Europe“. In *Tafisa Recall, Games of the Past, Sports for Today*, 1–10. https://www.researchgate.net/publication/281784618_Definition_Classification_Preservation_and_Dissemination_of_Traditional_Sports_Games_in_Europe
- Bronikowska, Malgorzata, Ladislav Petrović, Rita Horvath, Lars Hazelton, Arto Ojanemi, Alexandre Joae and Carla Filomena Silva. 2015. „History and Cultural Context of Traditional Sports and Games in Selected European Countries“. In *Tafisa Recall, Games of the Past, Sports for Today*, 1–19. https://www.researchgate.net/publication/281784480_History_and_Cultural_Context_of_Traditional_Sports_and_Games_in_Selected_European_Countries
- Cvetković, Josip. 1982. *Stari sportovi Jugoslavije*. Osijek: Štampa.
- Ćurčić, Nevena, Željko Bjeljac and Jovana Brankov. 2020. „Rural Olympics as Promoters of Old Folk Sports and Games“. In *Book of abstracts, BET ON HEALTH Online International Conference*, 44–48, Faculty of Tourism, University of Maribor, Slovenia (rad izložen u celosti na konferenciji).

- Dorđević, Tihomir R. 1907. *Srpske narodne igre*. Knjiga I. Srpski etnografski zbornik. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Eichberg, Henning. 1999. „Volkssport“. In *Encyclopedia of World Sport From ancient times to the present*, edited by Levinston D, Christensen K, 433–437. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, Ken. 2012. *A Typology of the Traditional Games of Australian Aboriginal and Torres Strait Islander Peoples*. Esk: Ram Skulls Press. https://eprints.usq.edu.au/24916/12/Edwards_typology_PV.pdf
- European Commission. 2016. A Mapping of Traditional Sports and Games (TSG) in Europe. Final Report to the DG Education & Culture of the European Commission. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e920adf5-9a9b-11e6-9bca-01aa75ed71a1>
- Groll, Michael, Malgorzata Bronikowska and Jorma Savola. 2015. „Cultural aspects of Traditional Sports and Games“. In *Tafisa Recall, Games of the Past, Sports for Today*, https://www.researchgate.net/publication/281784523_Cultural_aspects_of_Traditional_Sports_and_Games
- Hobsbawm, Eric. 2001. *Bandits*. London: Abacus.
- Iwamoto, Wataru. 2008. „UNESCO and Traditional Sports and Games“. *TAFISA magazine*, no. 1, 8–9.
- Jaouen, Guy. 2008. „ETSGA, a Network for Traditional Games and Sports An Alternative Way, besides the Sports, Traditional Sport and Games: New Perspectives on Cultural Heritage“. *TAFISA magazine*, no. 1, 40–42.
- Jović, Goran. 2018. „Tradicionalna kulturna baština u funkciji turističkog gostoprimstva“. In *Book of Proceedings, Hotelplan 2018*, edited by Slavoljub Vičić, 452–461, Belgrade, Serbia.
- Kovačić, Željko. 1989. „Pastirske stare sportske igre“. *Podravski zbornik*, br. 15, 131–132.
- Kurelić, Nikola. 1965. Tradicionalne forme fizičke kulture Jugoslovenskih naroda (narodna agonistika individualnih igara). PhD dis. Fakultet za fizičku kulturu i sport, Beograd 2399/4.
- Kulasov, Alexey. 2015. *Ethnosport. The End of Decline* (Sport: Kultur, Veränderung / Sport: Culture, Change). LIT Verlag.
- Linaza, Mariate, Moran Kieran and Noel O’Connor. 2013. „Traditional Sports and Games: A New Opportunity for Personalized Access to Cultural Heritage“. In *Late-Breaking Results, Project Papers and Workshop Proceedings of the 21st Conference on User Modeling, Adaptation, and Personalization*, edited by Shlomo Berkovsky, Eelco Herder, Pasquale Lops and Olga C. Santos, 1–6, Rome, Italy. http://ceur-ws.org/Vol-997/patch2013_paper_2.pdf
- Marjanović, Vesna. 2005. *Tradicionalne dečije igre u Vojvodini*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Milićević, Milan. 1894. *Život Srba seljaka*. Beograd: Državna štamparija kraljevine Srbije.
- Mitrović, Milunika. 2020. *Spomenar Čobanski dani – 40 godina* –. Kosjerić: Turistička organizacija opštine Kosjerić.
- Møller, Jorn. 1984. „Sports and old village games in Denmark“. *Canadian Journal of History of Sport* 15 (2): 19–29. <https://doi.org/10.1123/cjhs.15.2.19>

- Pfister, Gertrud. 2004. „The role of women in traditional games and sports“. *Women & Sport, The Centenary of Women Participation at the Olympic Games 1900 – 2000*, 38–45.
- Renson, Roland, Edy de Cramer and Eric de Vroede. 1997. „Local heroes. Beyond the stereotype of the participants in traditional games“. *Internal Review for the Sociology of Sport* 32 (1): 59–68. <https://doi.org/10.1177%2F101269097032001005>
- Renson, Roland. 2009. „The come back of traditional sports and games“. *Museum International* 43 (2): 77 – 81. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.1991.tb00947.x>
- Sogawa, Tsuneo. 2006. „Ethnic sport, its concept and research perspectives“. *International Journal of Sport and Health Science* no. 4, 96–102. <https://doi.org/10.5432/ijshs.4.96>
- Škarić, Miloš. 1939. „Život i običaji „planinaca“ pod Fruškom gorom“. *Srpski etnografski zbornik* 54: 234–244.
- UNESCO. 1999. Third International Conference of Ministers and Senior Officials Responsible for Physical Education and Sport (MINEPS III) Final Report, Punta del Este, Uruguay. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000119812>
- Vasić, Olivera. 1984. „Narodne igre i zabave u užičkoj Crnoj Gori“. U *Etnografska istraživanja u Titovoužičkom, Požeškom i Kosjeričkom kraju*, ureio N. Pantelić, 359–409. Beograd: *Glasnik etnografskog muzeja*, knj. 48.

Web site:

- Banatske šore (website). Accessed May 25, 2021. <http://banatskesore.com/sore/>
- Bosna i Hercegovina. Državna komisija za saradnju sa UNESCO-m (website). Accessed February 10, 2021. <http://unescobih.mcp.gov.ba/>
- Bum. Čočak (website). Accessed May 25, 2021. <https://bum-becej.org/cocak/>
- Bum. Kozana (website). Accessed May 25, 2021. <https://bum-becej.org/kozana/>
- Bum. Vranići (website). Accessed May 25, 2021. <https://bum-becej.org/vranica/>
- European Commission. European traditional sports and games state of play 11–12 (website). Accessed March 10, 2021. <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/european-traditional-sports-and-games-platform>
- Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine (website). Accessed February 10, 2021. <http://www.nesnovnadediscina.si/en>
- Ministarstvo kulture i medija Republika Hrvatska. Registar kulturnih dobara (website). Accessed February 9, 2021. <https://registar.kulturnadobra.hr/>
- Second Collective Consultation on Traditional Sports and Games. Accessed March 10, 2021. http://www.unesco.org/new/en/member-states/single-view/news/unesco_cooperation_with_iran_results_of_the_second_collecti/
- Službeni vesnik Republike Severne Makedonije (website). Accessed February 10, 2021. <http://www.slvesnik.com.mk/>
- UNESCO. Traditional Sports and Game. (website). Accessed January 10, 2021. <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/physical-education-and-sport/traditional-sports-and-games/>
- UNESCO. UNESCO Cooperation with Iran: Results of the Second Collective Consultation on Traditional Sports and Games (TSG) (website). Accessed February 1, 2021. http://www.unesco.org/new/en/member-states/single-view/news/unesco_cooperation_with_iran_results_of_the_second_collecti/

Željko Bjeljac
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade

Jovana Brankov
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade
South Ural State University, Institute of Sports,
Tourism and Service, Chelyabinsk, Russia

Nevena Ćurčić
Department of Geography, Tourism and Hotel Management,
Faculty of Natural Sciences, University of Novi Sad

*Traditional Sports and Games as an Element
of Intangible Cultural Heritage*

Traditional sports and games have been recognized in modern times as an important segment of cultural heritage and local identity. They are an expression of creativity in the field of sports and recreation of the inhabitants in the regions where they originated. The role and importance of traditional sports and games have been especially emphasized in the last 30 years through various announcements, declarations, executive plans, and since 2010 they have been inscribed on the UNESCO list of intangible cultural heritage. They are seen as special performance skills that are preserved, as an example of good practice, a list of knowledge, a list of living guardians of heritage and a list of festivals and customs. Also, they found their place on the national lists of the former republics of SFRY. On the territory of Serbia, traditional sports and games are still not on the national list of intangible cultural heritage, although practice shows that some need to be preserved and revitalized. The paper analyses process of recognizing traditional sports and games in the world and in the former Yugoslavia as an intangible cultural heritage. Also, using survey research, it will be investigated to what extent the awareness and present knowledge on this topic is developed among visitors to various competitions in traditional sports and games in Serbia, and what are the attitudes of respondents regarding their preservation and authenticity.

Keywords: traditional sports and games, intangible cultural heritage, UNESCO

*Les sports et les jeux traditionnels comme
un élément du patrimoine culturel immatériel*

Les sports et les jeux traditionnels sont à l'époque contemporaine reconnus comme un élément important du patrimoine culturel et de l'identité locale. Ils sont l'expression de la créativité dans le domaine du sport et des loisirs des

habitants des régions où ces sports sont nés. Le rôle et l'importance des sports et des jeux traditionnels sont particulièrement mis en valeur dans cette dernière trentaine d'années à travers différents communiqués, déclarations, plans d'exécution, et depuis 2010 l'on procède à leur inscription sur la liste du patrimoine culturel immatériel de l'UNESCO. Ils sont considérés comme des compétences d'exécution particulières et conservées sous forme d'exemples de bonnes pratiques, de listes de connaissance, listes de gardiens vivants du patrimoine et listes des fêtes et des coutumes. C'est ainsi que les sports et les jeux traditionnels ont trouvé leur place sur les listes nationales du patrimoine culturel immatériel des républiques de l'ex-Yougoslavie. En revanche, la Serbie n'a pas encore mis les sports et les jeux traditionnels sur la liste nationale du patrimoine culturel immatériel, en dépit de l'existence des pratiques prouvant qu'il y en a qu'il faut conserver et revitaliser. Dans ce travail sera présenté le processus de reconnaissance des sports et des jeux traditionnels dans le monde et sur l'espace de l'ex-Yougoslavie comme des éléments du patrimoine culturel immatériel. À partir des résultats du sondage on analysera également le degré de conscience et de connaissance du sujet chez les spectateurs des compétitions différentes dans les sports et les jeux traditionnels en Serbie, autrement dit les positions des interrogés concernant leur conservation et leur authenticité.

Mots clés: les sports et les jeux traditionnels, le patrimoine culturel immatériel, l'UNESCO

Primljeno / Received: 30.04.2021

Prihvaćeno / Accepted for publication: 21.11.2012